

**➤ ОНЦГОЙ НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ ҮҮСЭХЭД НӨЛӨӨЛЖ БУЙ ХҮЧИН
ЗҮЙЛ, ТҮҮНИЙ ШАЛТГААН НӨХЦЛИЙГ
ТОДОРХОЙЛОХ НЬ**

Б.Баянмөнх

ХСИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн
ЦЭЗТ-ийн дэд профессор, цагдаагийн хошууч

Онцгой нөхцөл байдал гэдэг нь салхи, шуурга, үер, гал түймэр, газар хөдлөлт, хүн малын халдварт болон гоц халдварт өвчин зэрэг байгалийн болон хүний хүчин зүйлээс хамаарч бий болж байгаа зэвсэгт мөргөлдөөн, дайн байлдаан, террорист халдлага, нийтийг хамарсан эмх замбараагүй байдал, техник, үйлдвэрлэлийн осол, аваар зэрэг нийгмийн салбарт бий болсон гамшиг, осолтой холбоотойгоор үүсч, улмаар нийгэм, төр, байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэдийн эрх ашиг, сонирхол, амьдрах орчинд хохирол учруулдаг үзэгдэл, үйл явцын нэгдэл юм.

Ийм онцгой нөхцөл үүссэн үед төрөөс байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэдийн эрх ашиг сонирхлыг хамгаалах, амьдралын хэвийн нөхцөлийг бүрдүүлэх, сэргээхэд чиглэгдсэн нийгэм эдийн засаг, эрх зүй, зохион байгуулалтын цогц арга хэмжээ зохион байгуулж явуулдаг.

Онцгой нөхцөл байдал нь үүсгэж буй хүчин зүйл, түүнээс учруулсан хор уршгийн хэр хэмжээ, төрийн тусгай чиг үүргийн байгууллагуудын явуулж байгаа үйл ажиллагааны цар хүрээнээс ихээхэн хамаарах бөгөөд гагцхүү тэдний явуулж буй үйл ажиллагааны онцлогоос хамаарч эрх зүйн тодорхой дэглэмээр үйл ажиллагаа нь зохицуулагддагаараа бусад ердийн үйл ажиллагаануудаас ялгагддаг байна.

Онцгой нөхцөл байдлыг үүсгэж буй хүчин зүйлээс нь хамаараад:

- a. Хүний хүчин зүйлээс үл хамаарах онцгой нөхцөл байдал (байгалийн гамшигт үзэгдэл)
- b. Хүний хүчин зүйлээс хамаарах онцгой нөхцөл байдал (дайн байлдаан, зэвсэгт мөргөлдөөн, нийтийг хамарсан эмх замбараагүй байдал, террорист халдлага)

Өнөөдөр нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдал алдагдахад дараах хүчин зүйлсүүд нөлөөлж байна үзэж болно. Үүнд:

1. Согтууруулах ундааны хэрэглээ, архидалтын улмаас учирч байгаа хор уршиг

Сүүлийн хэдэн арван жил согтууруулах ундааны хэрэглээ хөгжингүй орнуудад буурч, харин хөгжиж буй орнуудад нэмэгдэн дэлхийн хэмжээнд жил бүр 1,8 сая хүн согтууруулах ундаа хэрэглэсэнтэй холбоотойгоор нас барж байгаа нь өвчин, эмгэгийн улмаас нас барсан нийт тохиолдлын 3,2 хувийг эзэлж байна.

Согтууруулах ундаа үйлдвэрлэдэг, худалдан борлуулдаг, түүгээр үйлчилдэг цэг, аж ахуйн нэгжүүдийн тоо олширсон, тэд архидан согтуурахтай тэмцэх чиглэлээр гарсан хууль тогтоомжийг мөрдөж ажиллах явдал хангалтгүй байгаагаас олон нийтийн аюулгүй байдалд учирч болох заналхийлэл тодорхой хэмжээгээр нэмэгдэх хандлагатай байна.

Согтууруулах ундааг хэвийн хэмжээнээс хэтрүүлж хэрэглэх нь нийгмийн ашиг сонирхлыг үл хайхран хууль тогтоомжийн заалт, ёс суртахууны хэм хэмжээг байнга зөрчих нөхцөл бүрддэг байна.

Архидан согтуурсаны улмаас гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэгдэж байгаа шалтгаан, нөхцөлийг хооронд нь уялдаа холбоо бүхий хоёр шатанд авч үзэж, ялгаж ойлгож болно.

Нэгдүгээрт, согтууруулах ундааны нийлүүлэлт зах зээлд хангалттай байгаа, хэн ч, хаанаас ч, хүссэн үедээ аваад уух боломж бараг бүрэн бүрдсэн, мөн архи ууж стресс, бухимдлаа тайлах, хийх ажилгүй сэлгүүцэх, наргих, цэнгэх, зугаацах зэрэг нь хүмүүсийн архидан согтуурлын шалтгаан, нөхцөл болж байна.

Хоёрдугаарт, архидан согтуурахын шалтгаан, нөхцөлөөр нөхцөлдсөн байгаль, нийгэм, эдийн засаг болон хувь хүний хүчин зүйлсийн нөлөөтэйгээр согтуугаар үйлдэгдэх гэмт хэрэг, зөрчлийн шалтгаан, нөхцөлийг бий болгож байна. Өөрөөр хэлбэл гэмт явдлын шалтгаан, нөхцөлийн өмнө архидан согтуурлын шалтгаан, нөхцөл байна гэж үзэж байгаа юм.

Согтуугаар үйлдэгдэж буй гэмт хэрэг, зөрчлийн хувьд байгаль, нийгэм, эдийн засгийн сөрөг үзэгдэл, үйл явц, хүн амын төвлөрөл, ажилгүйдэл, ядуурал, улс төрийн тогтворгүй байдал зэрэг нийтлэг хүчин зүйлүүд суурь шалтгаан, нөхцөл болж байна.

Согтуугаар үйлдэгдсэн гурван хэрэг тутмын нэг нь олон нийтийн газар үйлдэгдэж байна.

2. Эдийн засгийн тогтворгүй, үр ашиггүй бодлогоос учирч байгаа хор уршиг

Зах зээлийн өнөө үед нийгмийн давхраажилтын дүр төрхийг илэрхийлэх нэгэн үзэгдэл бол олонхийн ядуурал, цөөнхийн баяжилт юм. Нийтийн өмч ноёрхсон социализмын үед харьцангуй адил төстэй ахуй, амжиргааны нөхцөлд амьдарч байсан Монголчууд өнөөдөр давхраажилтын 2 туйл руу хуваагдаж байгаа нь нийгмийн хуваарилалт хэт шударга бус явагдаж байгааг харуулж байна.

Ядуурал ([англ. Poverty](#); [ор. Бедность](#)) гэж амьдралын чанарыг тодорхойлогч [хүнс тэжээл](#), [хувцас](#), [гэр орон](#) зэрэг ердийн хэрэгцээний дутагдал гачигдлыг хэлнэ. Үүнээс гадна ядуурлаас гарахад буюу хүн ам дотор хүндтэй байр суурьтай эзлэхэд зайлшгүй хэрэгтэй [боловсрол](#), [ажлын байр](#) зэрэг боломжуудад хүрч чадахгүй байдлыг илтгэж болно.

Ядуурлыг Дэлхийн хүн амын тал хувь нь ядуу гэх статистик байдаг. Ядуурлыг [үнэмлэхүй](#) ба [харьцангуй ядуурлаар](#) хэмжиж болно.

Үнэмлэхүй ядуурал гэж улс гүрнүүд ба цаг хугацааны турш тогтмол байж ирсэн стандартыг хэлнэ. Үнэмлэхүйн хэмжилтийн жишээ гэвэл хүнд зайлшгүй хэрэгтэй хоол тэжээлийгээ (насанд хүрсэн эр хүнд 2000-2500 калор орчим) хүртэж чадахгүй байгаа хүн амын хувийг хэлнэ.

Үнэмлэхүй ядуурал гэдэг нь амьдралын наад захын хэрэгцээгээ хангах чадваргүй байдал. Үүнийг өөрөөр нэн ядуу, туйлын ядуу гэж нэрлэдэг. **Харьцангуй ядуурал** гэдэг нь амьдралын боломжийн жишиг гэж тухайн нийгмийн үзэж байгаа зүйлсийг хангах чадваргүй байдал юм. Өөрөөр хэлбэл наад захын хэрэгцээгээ хангачихаад тогтоосон амжиргааны доод түвшинд хүрэхгүй байхыг хэлнэ. Иргэдийн ядуурлын шалтгааныг:

1. Өнгөрсөн үе буюу социализмтай
2. Зах зээлийн эдийн засагт шилжих шилжилттэй холбон үздэг.

Эхний шалтгаан: Социализм иргэдийг хэт бэлэнчлэх сэтгэлгээнд сургасан гэж үздэг. Учир нь сургууль төгсөөд ажил нь бэлэн, ажиллаад шууд цалинтайгаа золгоно, амьдрах орон байраар хангуулдаг гэх мэт.

Социализмын үед манай оронд хувийн өмч байгаагүй бөгөөд ажил хийж чадах бүх хүн албадлагаар хөдөлмөрлөж, цалин хөлс авч, түүгээрээ амьдралаа залгуулдаг байсан.

Тухайн үеийн нийгэм нь олон дутагдалтай байсан бөгөөд хөдөлмөр нь албадлагын шинжтэй, эдийн засаг нь үр ашиг багатай, үйлдвэрүүд нь алдагдалтай ажилладаг гэх мэт. Социализмын үед цалингаас өөр орлогогүй, тэр тусмаа бага цалинтай байсан олон хүн улс орон зах зээлд шилжихэд ядуусын эгнээнд шилжсэн.

Хоёр дахь шалтгаан: Манай улс зах зээлд шилжснээр олон үйлдвэрүүд хэвийн үйл ажиллагаа явуулах боломжгүй болж хаалгаа барьсантай холбоотой олон мянган ажилчид ажилгүйчүүдын цаашлаад ядуучуудын эгнээнд шилжсэн.

Эдийн засгийн ийм тааламжгүй нөхцөлд нийгмийн хүчтэй ялгарал явагдаж байгаа нь ядуурлыг өсгөж байгаа давхар шалтгаан юм. Мөн сүүлийн жилүүдэд хүн амын шилжих хөдөлгөөн ихэссэнтэй холбоотойгоор хот суурин газруудад хүн амын нягтрал ихэссэн, байгалийн гамшигт малчид, тариаланчид олноор өртөх болсон, ажлын байр хомсдсон, гэмт хэрэг, архидалт ихэссэн гэх мэт олон шалтгаанаас болж нийгэмд ядуусын тоо ихсэх болжээ.

Эдийн засгийн ийм тааламжгүй нөхцөлд нийгмийн хүчтэй ялгарал явагдаж байгаа нь ядуурлыг өсгөж байгаа давхар шалтгаан юм. Мөн сүүлийн жилүүдэд хүн амын шилжих хөдөлгөөн ихэссэнтэй холбоотойгоор хот суурин газруудад хүн амын нягтрал ихэссэн, байгалийн гамшигт малчид, тариаланчид олноор өртөх болсон, ажлын байр хомсдсон, гэмт хэрэг, архидалт ихэссэн гэх мэт олон шалтгаанаас болж нийгэмд ядуусын тоо ихсэх болжээ.

Амжиргааны доод түвшин гэдэг нь хувь хүн юмуу гэр бүл хоол хүн, хувцас, орон байртай байхад хүрэлцэх доод орлого гэж албан ёсоор тогтоосон мөнгөний хэмжээ юм.

Өөрөөр хэлбэл сард нэг хүнд оногдох доод орлогын тогтоосон хэмжээ юм. Амжиргааны доод түвшингийн 40%-иас доош орлого сард нэг хүнд ноогдож байвал үнэмлэхүй ядуу, харин 40%-иас дээш ноогдож байвал харьцангуй ядуу юм.

3. Улс төрийн тогтворгүй байдлаас нийгмийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдалд учирч байгаа хор уршиг

Олон улсын практикт, үндэсний аюулгүй байдлыг хангахад төрийн үүрэг тэргүүн зэргийн ач холбогдолтой байж ирсэн. Тэр дундаа, жижиг буурай улсын хувьд бүр ч чухал юм.

Улс төрийн нөлөөлөл – улс төрийн үйл ажиллагаа явуулж буй субъект бусдын үйл байдлыг өөрийнхөө санасан ёсоор болгон өөрчилж буй байдлыг илэрхийлнэ. Нөлөөллийг амжилттай хэрэгжүүлснээр бусдын санаа бодол, чиг баримжаа, итгэл үнэмшил, мөн шууд үйл байдлыг өөрчилж болдог байна.

Төр хариуцлагагүй, хаалттай, чадваргүй болоод ирэхийн цагт улс, үндэсний аюулгүй байдалд төр өөрөө аюул, занал болдог. Төрөөс гарч буй шийдвэр тэр дундаа, улс үндэсний аюулгүй байдал, хөгжил дэвшилтэй холбоотой шийдвэр, үйл ажиллагаа бүр эерэг, сөрөг үр дагавар дагуулдаг.

Гэтэл, сүүлийн үед төрийн албанд сонирхлын зөрчил газар авч, эрх ашгийн эрэмбэлэл алдагдсанаар хэсэг бүлэг хүнд тухайн цаг үедээ ашигтай ч хэтдээ улс-үндэсний аюулгүй байдалд хохиролтой, аюулт эрсдэл буй болгох хорлон саатуулах гэмт хэргийн шинжтэй үйлдлийн хүрээ өргөсч байгаа нь олон нийтийн аюулгүй байдалд заналхийллийг бий болгож байна.

Төрийн байгууллагуудын бүтэц үр өгөөж муутайгаар өргөжиж, төсөв зардал нэмэгдэх, улс төрийн томилгоо хүрээгээ хальж хүний нөөцийн бодлого үгүй болсноос төрийн мэргэшсэн, чадварлаг алба хаагчдын хүрээ хумигдаж, төрийн алба хаагчдын ёс зүй, ажил гүйцэтгэх чадамж доройтсон зэргээс иргэдийн төр, хууль ёсоо дээдлэх үзэл алдагдахад хүрч байна.

Иргэдээс төрийн үйлчилгээ авахдаа тэнд алба хаагчдын ёс зүй, харилцаа, чадварт нэн бухимдах, төр засгийн үйлчилгээний арга барилыг шүүмжлэх, төрийн алба хаагчдыг үл тоомсорлох хандлага хурцаар илрэх болсон.

Төр засагт үл итгэх, хэн нэгэн чин зоригт, ард олноо өмгөөлөн хамгаалах, шударга ёс тогтоогч шинэ Чингис хаан гарч ирэхийг хүсэмжлэх байдал нийгмийн сэтгэл зүйд хүчтэй болсон нь улс төрийн нам, хүчин бодлого, үйл ажиллагаандаа эргэлтийн шинжтэй өөрчлөлт хийхийг нөхцөлдүүлж байна.

Шүүх засаглалд иргэд үл итгэх болж, эрх мэдэл, эд хөрөнгө, танил талтай нэгэнд үйлчилдэг болтлоо шүүх, прокурор, хууль хяналтын байгууллагуудын олон ажилтан ёс зүйн доройтолд орсныг олон нийт, тэр дундаа эрх ашиг нь хөндөгдсөн хэсэг хурцаар шүүмжлэх болсон нь шударга ёсыг хүсэх нийгмийн сэтгэл зүйд бухимдлын хүчин зүйл болж ирж байна.

Төрийн засаглах чадавхи суларснаас нийгэмд төрийн албаны нэр хүнд унаж хууль зөрчих нь ердийн үзэгдэл болох, гэмт хэргийн гаралт өсч, хүмүүс зохион байгуулалтад орж өөрсдийн зөв гэж үзсэн үйлдлийг хүч түрэмгийлэн хэрэгжүүлэх, нийгмийн дэг журмыг бүлэглэн зохион байгуулалттайгаар зөрчих хандлагатай болсон.

Сахилга хариуцлагагүй, хууль зөрчдөг, хувийн эрх ашгийг эрхэмлэдэг, үндэсний аюулгүй байдал, язгуур эрх ашгийн талаар төсөөлөлгүй, төрийн албанд бэлтгэгдээгүй хүмүүс олширсон нь төр засаг чадавхигүйдэх үндсэн шалтгаан болж ирсэн.

Нийгмийн энэ бухимдал, “хүчтэй төрийн эрэлд гарсан” эрэлт нь зохион байгуулалттай гэмт бүтцүүд бий болох, үйл ажиллагаагаа идэвхжүүлэх, улмаар төр засгийн хяналтыг орлох, нийгэмд хүчирхийлэл дэлгэрэх, хүлээн зөвшөөрөгдөх хөрс болдог.

Албан тушаалтан, улс төрчидтэй холбоотой олон гэмт хэрэг шийдвэрлэгдэлгүй замхрах, төрийн албан тушаалтнууд өөрсдөө хууль зөрчин байж улс үндэсний эрх ашгийн эсрэг шийдвэр гаргах, улс үндэсний эрх ашигтай холбоотой олон асуудлууд шийдвэрлэгдэхгүй цаг алдах зэрэгт иргэний нийгэм туйлын бухимдах болж, эсэргүүцлээ хурцаар илэрхийлж эхэллээ. Тухайлбал, “Онги гол хөдөлгөөн”, “Монголын гол нууруудын нэгдсэн холбоо”, “Даяар Монгол”, “Хөх Монгол”, “Хөх бүлгэм” зэргээс уул уурхайн зүй бус, хууль бус ашиглалтын эсрэг, байгаль орчноо хамгаалах зорилгоор хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагаа нь нийгмийн сэтгэл зүйд хүчтэй нөлөөлж, түүнд тулгуурлан хүч түрэмгийлсэн зарим талаар хэт даварсан үйлдэл хийх эхний алхам, тандалт хийгдсэн гэж үзэж болно.

Нийгэмд асуудлыг хууль, эрх зүйн хүрээнд шийдвэрлэхээс илүүтэйгээр авлига, дарамт шахалт, хүчирхийллээр зохицуулах нь үр дүнтэй гэсэн хандлага хүрээгээ тэлж байна.

Иймээс төр, засгийн зүгээс онцгой нөхцөл байдал үүсэхэд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг нарийвчлан тодорхойлох чиглэлээр судалгааны цогц арга хэмжээ явуулж, шалтгаан нөхцлийг бууруулах, улмаар арилгах чиглэлээр бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэх ажил зохион байгуулах нь нэн шаардлагатай чухал ажлын нэг болоод байна.